

Afery polityczne w świetle teorii

Pojęcie afery i skandalu

Pisząc o aferach, nie można pominąć analizy znaczenia słowa „afera” oraz jego definicji. Według *Słownika wyrazów obcych PWN* afera (fr. *affair* – sprawa) oznacza nieuczciwe, oszukańcze przedsięwzięcie, nieczystą sprawę, a także zajście, wydarzenie, awanturę. W dawnym użyciu była określeniem na dobry interes. Ten sam słownik aferzystę określa jako „człowieka szukającego zysku w przedsięwzięciach nieuczciwych, karalnych”³⁹. Podobną definicję przedstawia *Słownik języka polskiego*, według którego afera to „nieuczciwe, oszukańcze, kolidujące z prawem przedsięwzięcie, zwykle z udziałem wielu osób”⁴⁰. Podane w haśle przykłady użycia to: afera szpiegowska, gospodarcza, głośna afera, wykryć aferę i wplątać się w nią, afera zatoczyła szerokie kręgi. Aferzysta z kolei to człowiek ciągnący zyski z nieuczciwych przedsięwzięć, z interesów kolidujących z prawem⁴¹.

---

³⁹ *Słownik wyrazów obcych*, red. J. Tokarski, Warszawa 1980, s. 9.

⁴⁰ *Słownik języka polskiego*, red. M. Szymczak, t. 1, Warszawa 1988, s. 13.

⁴¹ *Ibidem*. Podobnie ujął to *Słowniczek wyrazów obcych* z 1899 r., w którym aferzysta został określony jako człowiek „wyszukujący różnych spraw i interesów, aby z nich ciągnąć korzyści, geszefciarz”. Zob. M. Arct, *Słowniczek wyrazów obcych: 12,000 wyrazów, wyrażeń, zwrotów i przysłów cudzoziemskich używanych w mowie potocznej i w prasie periodycznej polskiej*, Warszawa 1899, s. 7. Z dzisiejszej perspektywy za godną odnotowania ciekawostką można uznać także definicję *aferowego przestępstwa*, przedstawioną w *Encyklopedii popularnej PWN* z 1982 r. Jest nim „zbrodnia przeciwko podstawowym interesom gospodarczym PRL”. Autor hasła powołał się na obowiązujący wówczas kodeks karny. Wymienia on aferę gospodarczą, dewizową i celną. Szerzej definiowana w Encyklopedii jest jedynie ta pierwsza. Uznaje się za nią „zagarnięcie mienia wielkiej wartości (powyżej 200 tys. zł) dokonane na szkodę jednostki gospodarki uspołecznionej, nabywców lub dostawców, jeżeli sprawca, wyzyskując działalność tej jednostki, w porozumieniu z innymi osobami, spowodował zakłócenia w funkcjonowaniu gospodarki narodowej”. Zob. *Encyklopedia popularna PWN*, red. prowadzący A. Karwowski, Warszawa 1982, s. 14.

Biorąc pod uwagę wszystkie powyższe znaczenia, aferę polityczną należy zatem wiązać z uzyskiwaniem korzyści politycznych w wyniku podjęcia nielegalnych oraz sprzecznych z prawem i przyjętymi normami działań. Zyski te związane są najczęściej bezpośrednio lub pośrednio z zagadnieniem władzy: jej zdobyciem i umocnieniem lub możliwością wywierania na nią wpływu. W tle mogą pojawiać się dążenia do sprawowania upragnionych funkcji i obejmowania pożądaných stanowisk. Osiąganą w ten sposób korzyścią jest nie tylko przyspieszenie kariery politycznej i nadanie jej oczekiwanego kierunku, ale również wzrost własnej popularności oraz zyskanie uznania i prestiżu.

Afera jest często kojarzona ze skandalem. W literaturze przedmiotu istnieją dwa stanowiska określające bliskość znaczeniową tych pojęć. W pierwszym z nich uznaje się je za pokrewne, jednak niestanowiące synonimów. Cytowany już *Słownik języka polskiego* definiuje skandal (gr. *skandalon* – zgorzenie) jako „postępek przynoszący wstyd, rzecz gorsząca, zawstydzająca, oburzająca, awanturę”⁴². Zjawisko to można ująć także jako „działania, wydarzenia czy okoliczności, naruszające pewne wartości bądź zasady moralne”⁴³.

Uwzględniając powyższe definicje, aferę należy łączyć z poważniejszymi czynami: jednoznacznie naruszającymi obowiązujący porządek normatywny, wiążącymi się z udziałem wielu osób, szerzej (intensywniej i dłużej) niż skandal nagłaśnianymi, wywołującymi nie tyle „mieszane uczucia”, co zdecydowanie negatywne reakcje i oceny oraz spotykającymi się z powszechną krytyką i dezaprobatą. Działania uznane za skandaliczne nie muszą być ponadto nielegalne oraz związane bezpośrednio z chęcią osiągnięcia zysków finansowych czy politycznych. Aferzysta, łamiąc prawo, wykazuje się nieuczciwością i liczy na odniesienie korzyści. Skandalista raczej szokuje i oburza – zresztą nie całą, lecz pewną część opinii publicznej. Czyny, których się dopuszcza, mogą być nie tyle znane ogółowi obywateli, ile poddawane osądowi pewnej grupy społecznej czy zawodowej lub mieszkańców określonego regionu czy miasta, w którym skandaliczne zachowania miały miejsce⁴⁴. W świetle powyższych rozważań skandal jawi się jako pojęcie o znaczeniu węższym niż afera, nierzadko zawierające się w niej, mogące występować jako jej element i integralna część. Oznacza to, że „scenariusz” afery jest zwykle bardziej rozbudowany i skomplikowany, a jej „żywoć” przeważnie dłuższy. Skandal to w mniejszym stopniu ciąg powiązanych i następujących po sobie zdarzeń. To raczej czyn jednorazowy, który ze względu na naruszenie (zwłaszcza) norm obyczajowych przynosi wstyd i godny jest potępienia. W zestawieniu z aferą wydaje się być mniej poważnym przewinieniem – o ile stanowi w ogóle naruszenie prawa. Postępek określany przez jednych mianem skandalicznego, przez innych uznany zostać może za działanie nieszablonowe i oryginalne, a przez kolejne osoby nawet za mieszczące się w przyjętych normach życia społecznego czy wręcz niegodne uwagi i zainteresowania.

⁴² *Słownik wyrazów...*, s. 684. Szerzej o pochodzeniu słowa *skandal* H. Szabała, *Skandal jako bunt w świecie wartości*, „Folia Philosophica” 1999, t. 17, s. 119–120 oraz S. Burkhardt, *Medienskandale...*, s. 60–62.

⁴³ Cyt. za: J. Janikowski, *op. cit.*, s. 72.

⁴⁴ Szerzej o różnicach między aferą a skandalem (politycznym) zob. M. Kozerski, *Afera...*, s. 47–48.

W drugim podejściu zauważa się, że w sensie znaczeniowym granica między oboma pojęciami jest dość płynna. W rezultacie aferę i skandal uznaje się, nie tylko w opinii publicznej, za określenia na tyle bliskie, że można je ze sobą utożsamiać. W tym kontekście warto zwrócić uwagę na sposób, w jaki istotę skandalu ujął John B. Thompson. Wskazał on, że określenie to odnosi się do działań lub wydarzeń, które stanowią złamanie obowiązujących norm. Istotne jest, aby naruszenie istniejącego porządku i powszechnie aprobowanych zasad zainteresowało i wywołało odpowiednią reakcję opinii publicznej⁴⁵. Występek przestaje być zatem tajemnicą; mają dowiedzieć się o nim inni ludzie, którzy będą wyrażać swoje oburzenie. Autor charakteryzuje skandal, ale podane przez niego cechy odnoszą się także do afer. Jeszcze bliższy utożsamianiu obu pojęć wydaje się niemiecki socjolog Dirk Käsler. Zakładał on, że skandal polityczny formalnie przedstawia konflikt, w którym chodzi o władzę – jej podział, sprawowanie, kontrolę i legitymację⁴⁶. Zdanie to mogłoby równie dobrze służyć do opisania afery lub stanowić fragment jej szerszej definicji.

Na potrzeby niniejszej pracy autorzy zdecydowali się przyjąć oba pojęcia, traktując je jako bliskoznaczne, i założyli, że można je stosować wymiennie. Podobne podejście dominuje we współczesnej literaturze przedmiotu⁴⁷.

Cechy skandali politycznych

Wskazać można na kilka cech, które charakteryzują skandale polityczne. Należy je interpretować także jako warunki, które powinny wystąpić, aby dana sprawa mogła zostać uznana za skandal. Pierwszym z nich jest *publiczne potępienie*. Dochodzi do niego za sprawą mediów: na łamach gazet, w telewizji, radiu czy Internecie.

⁴⁵ J.B. Thompson, *op. cit.*, s. 28.

⁴⁶ D. Käsler, *Skandal als „Politisches Theater“*. *Zur schaupolitischen Funktionalität politischer Skandale*, [w:] *Anatomie des politischen Skandals...*, s. 308.

⁴⁷ Na marginesie teoretycznych rozważań na temat istoty afery i skandalu warto zwrócić uwagę na przyrostek „gate”, przy pomocy którego stygmatyzowano określone działania w polityce jako zasługujące na szczególne potępienie. Dołączanie „gate” do rzeczownika, nazwy lub nazwiska kojarzonego z aferą miało wzmacniać przekaz, że skandal ten stanowi poważne naruszenie obowiązujących norm. Jako pierwszy miał uczynić to William Safire – współpracownik oskarżonego w aferze Watergate z 1972 r. amerykańskiego prezydenta Richarda Nixona i autor jego przemówień. W ten sposób chciał umniejszyć znaczenie przestępstw, których miał dopuścić się jego były szef. Śladem Safire’a poszły media, które nader chętnie korzystały z tego instrumentu językowego. Odnoszenie go do wydarzeń, które zaledwie dzień wcześniej ujrzały światło dzienne, spotyka się z coraz częstszą krytyką. Jednym z orędowników walki z „gejtmanią” czy też „gejtyzacją” życia politycznego jest wspomniany John B. Thompson, który tendencję do nadużywania tego sufiksu tłumaczy syndromem skandalu. Pogoń za sensacją, będącą efektem konkurencji na polu mediów i polityki, uznaje on za proces samoodnawialny, kreujący kolejne skandale. O krok dalej idzie David Marsh z redakcji dziennika „The Guardian”, dla którego dopinanie „gate” do (zbyt) wielu sytuacji samo w sobie jest skandalem (Gategate scandal). Zob. D. Marsh, *Mind your language*, 1 II 2010, <https://www.theguardian.com/commentisfree/2010/feb/01/gate-language-scandal-liche> (31 XII 2020); *Nic nie powstrzyma konstrukcji z „gate”*, <https://www.antykorupcja.gov.pl/ak/czy-wiesz-ze/6856,Nic-nie-powstrzyma-konstrukcji-z-quotgatequot.html> (31 XII 2020). Szerzej o aferze Watergate zob. C. Bernstein, B. Woodward, *Wszyscy ludzie prezydenta*, przeł. z ang. P. Tarczyński, Warszawa 2014.

Oznacza ono coś więcej niż płynącą z wielu źródeł krytykę. To bardziej wyrażenie silnej dezaprobaty, którą z kolei oskarżony o nieuczciwość odczuwa jako niezasłużone upokorzenie. Sytuację tę można przyrównać do postawienia obwinionego pod pręgierzem. Nim zostanie mu wymierzona kara, wystawia się go na widok publiczny. Z ust zgromadzonych padają słowa oskarżenia i obelgi. Wyrażane głośno negatywne emocje tłumu sprawiają, że uznany za aferzystę poddany zostaje ekstremalnej presji psychologicznej⁴⁸.

Kolejnym warunkiem wystąpienia skandalu politycznego jest *jednomyślne oburzenie*. Zdarzenie pretenduje do miana afery, jeśli wywołuje duże emocje oraz jest oceniane w przestrzeni publicznej jednoznacznie negatywnie. Przejęci podjęciem nielegalnych działań nie mogą być przy tym jedynie pojedynczy aktorzy (przedstawiciele świata polityki, zainteresowanych stron czy mediów), a wyrażane przez nich zdanie powinno przyczyniać się do ukształtowania opinii o sprawie wśród szerszego grona odbiorców informacji i komentatorów życia społeczno-politycznego w danym kraju⁴⁹.

Zdarzenie będzie traktowane jako skandal, jeśli niewłaściwy stan rzeczy i popełnione błędy były możliwe do uniknięcia oraz wynikały z karygodnego postępowania pewnych osób lub instytucji. W przypadku ujawnienia takiego działania istotna jest zatem *możliwość przypisania winy*. Wskazanie podejrzanych o naruszenie norm przyczynia się do wytworzenia stanu powszechnego oburzenia⁵⁰.

Bohaterami skandalu rzadko są osoby nierozpoznawalne, stojące dotychczas w cieniu polityki. Przewinienia anonimowych czy mało znaczących w świecie polityki postaci nie elektryzują bowiem widzów ani czytelników, a tym samym nie przyciągają wzmożonej uwagi opinii publicznej, od której oczekuje się żywiołowej reakcji. Ma ona nawoływać do dymisji, wzywać do rozliczeń czy żądać powołania organów mających służyć wyjaśnieniu sprawy – np. parlamentarnej komisji śledczej. Emocje takie mogą wywołać osoby sprawujące ważne funkcje państwowe, wyraźnie kojarzone z określoną partią, instytucją czy organizacją, których wysoki status sprawia, że duże są społeczne oczekiwania dotyczące ich uczciwości i etycznego postępowania. *Prominencję posądzanych o podjęcie nielegalnych działań należy zatem uznać za kolejną cechę skandalu*⁵¹.

Wskazać można także na inny ich atrybut. Służą one *jako rozrywka dla publiczności*. Ludzie chcą być bowiem na ogół zabawiani i wprowadzani w stan ekscytacji. Są ponadto często ciekawscy i żądni sensacji. Z tego względu poszukują wiedzy o czymś nowym, dotychczas niesłyszanym i nieodgadzionym. Śledzenie widowiska medialnego, jakim jest afera, wychodzi naprzeciw tym oczekiwaniom. Skandale celowo inscenizowane przez środki masowego przekazu jako *atrakcyjne, proste* (nieskomplikowane), *spersonalizowane* czy *dramatyczne* mają także przyciągać uwagę widzów⁵².

⁴⁸ H.M. Kepplinger, *Medien...*, s. 18–19, 39.

⁴⁹ *Ibidem*, s. 39.

⁵⁰ H.M. Kepplinger, S.C. Ehmig, U. Hartung, *op. cit.*, s. 81.

⁵¹ H.M. Kepplinger, *Medien...*, s. 58–61.

⁵² M. Neu, *op. cit.*, s. 10–11.

Pozapolityczne obszary występowania skandalu

Jako zjawisko powszechne i uniwersalne skandale dotyczą nie tylko środowiska politycznego, lecz występują również w wielu innych obszarach życia publicznego lub sferach ludzkiej aktywności, w obrębie których dochodzi do naruszenia obowiązujących norm oraz podjęcia działań sprzecznych z interesem danej grupy ludzi. Mogą rozgrywać się zatem także w świecie sportu, filmu, szeroko pojętej kultury, mediów, a więc wszędzie tam, gdzie pokusę stanowią władza, pieniądze czy prestiż.

Według Thompsona opisywane zjawiska ze szczególną częstotliwością dotyczą trzech sfer: seksualnej, finansowej i sprawowania władzy. Mamy tu do czynienia z trzema typami skandalu, które nie muszą się wykluczać. Oznacza to, że związane z nimi wydarzenia mogą się rozgrywać na każdym z trzech wymienionych planów i przybierać charakter obyczajowy oraz mieć źródło w czynach uznawanych przez opinię publiczną za niezgodne z przyjętymi społecznie zasadami i wartościami (np. takimi jak niewierność małżeńska, korzystanie z prostytutki czy utrzymywanie kontaktów seksualnych z nieletnimi)⁵³. Niewykluczone jednak, że skandale te będą wykraczać poza granice nieobyczajności (nawet w znacznym stopniu). Wiązać się wtedy mogą z nadużyciami finansowymi, korupcją i wykorzystywaniem pozycji politycznej do osiągnięcia prywatnych celów.

Zarzuty w aferze i jej możliwe skutki

Istnieje szeroka gama zarzutów, które mogą być formułowane wobec podejrzanych w związku ze skandalem politycznym. Należą do nich m.in. nadużywanie władzy w celu zatuszowania sprawy, krzywoprzysięstwo, szpiegostwo na rzecz innego kraju, wykorzystywanie seksualne, niemoralne i nieobyczajne zachowanie, prowadzenie intryg, szarganie reputacji, korupcja, naruszenie przepisów dotyczących finansowania partii czy błędne decyzje polityczne. Jego przedmiotem mogą być również fałszerstwa i plagiatowanie prac naukowych w celu uzyskania stopnia lub tytułu naukowego. Działania te mają umożliwić awans, przyspieszyć karierę i przyczynić się do osiągnięcia sukcesów, a także zwiększyć prestiż i wywołać podziw we własnym otoczeniu politycznym.

Jeśli wymienione powyżej, lub inne, zarzuty zostaną potwierdzone, oskarżona osoba musi liczyć się z konsekwencjami. Możliwe skutki afer politycznych to m.in. zrzeczenie się funkcji, konieczność podania się do dymisji, złożenie urzędu, przeniesienie na niższe stanowisko, kara pieniężna, dyscyplinarna lub pozbawienia wolności, utrata przywilejów, dochodów finansowych, ograniczenie wpływów czy wiarygodności w oczach wyborców, przełożonych i współpracowników, odejście ze sceny politycznej, publiczne przeproszenie pokrzywdzonych, podjęcie zobowiązania do naprawienia szkody czy wypłacenia zadośćuczynienia, przejście do innej partii oraz spowolnienie lub zakończenie kariery politycznej.

⁵³ K. Miłkowska-Samuł, *op. cit.*, s. 169.

Uwikłanie w aferę wpływa negatywnie także na sferę życia prywatnego, ponieważ może wiązać się z utratą zaufania znajomych, ograniczeniem lub zerwaniem przez nich kontaktów, zszarganiem opinii, napięciem w życiu rodzinnym, mniej lub bardziej długotrwałym stresem, stratami finansowymi uszczuplającymi domowy budżet, a w skrajnych przypadkach z targnięciem się na własne życie lub samobójstwem.

Negatywne skutki afer mogą dotyczyć także partii politycznych. Potencjalne scenariusze to: spadek poparcia społecznego na korzyść innych ugrupowań, odpływ członków i czołowych działaczy, pogorszenie wizerunku partii, kary finansowe, eskalacja konfliktów wewnętrznych, przekazanie władzy w obrębie struktur własnych konkurencyjnej frakcji, usunięcie z koalicji rządowej, zmniejszenie „potencjału koalicyjnego”, porażka w wyborach, pozbawienie stanowisk i wpływów, marginalizacja partii, a nawet jej rozwiązanie. W wyniku afery ucierpieć może także urząd, który sprawowała osoba posądzana o podjęcie nielegalnych działań. Kompromitacja w oczach opinii publicznej, utrata społecznego zaufania czy dobrej reputacji to tylko niektóre z konsekwencji powszechnego oburzenia.

Afery a kariery polityczne

Odrębnym, wymagającym szerszego omówienia zagadnieniem jest wpływ afer na przebieg karier politycznych, wskutek skandalu bowiem mogą one załamywać się, nabierać rozpędu lub rozwijać się w innym niż zamierzony kierunku.

Kariere można zdefiniować jako „ciąg społecznie uznanych i nagłościonych sukcesów, których efektem jest zajmowanie coraz bardziej uprzywilejowanych pozycji w dowolnej dziedzinie”⁵⁴. Wpisane jest w nią zatem zdobywanie coraz wyższej rangi na różnych poziomach i w różnych obszarach ludzkiej aktywności, a także osiąganie celów zapewniających dobre widoki na przyszłość. W innym ujęciu jest to przebieg czyjejś pracy zawodowej w ciągu całego życia⁵⁵. Kariere można ponadto interpretować jako zaskakującą popularność czegoś – zarówno w kraju, jak i za granicą, karierę może zrobić bowiem także np. jakieś słowo, gest, utwór muzyczny, film, książka czy nawet przepis kulinarny.

Interesujące z punktu widzenia niniejszych rozważań jest zwłaszcza pierwsze z podanych powyżej ujęć kariery – podejmowanie działań przez ludzi w celu podniesienia ich statusu w obrębie określonej dziedziny. Oznaką jest tu przede wszystkim pozyskiwanie wyższych stanowisk w hierarchii zawodowej czy naukowej. Kariera wiąże się zatem nierozzerwalnie z sukcesem osiąganym dzięki systematycznej pracy. Nie oznacza to jednak, że kariery przebiegają z zasady według ustalonego wcześniej scenariusza. Na ich rozwój wpływa szereg niezależnych, ale i zależnych od człowieka czynników, które ścieżkę do sukcesu mogą pokierować w niezamierzonym, a nawet przypadkowym kierunku. Rozsądek podpowiada jednak, aby drogę do zawodowego awansu planować i w miarę możliwości trzymać się wyznaczonych celów.

⁵⁴ J. Jura, *Powodzenie – sukces – kariera*, „Zeszyty Naukowe – Wyższa Szkoła Ekonomiczna w Warszawie” 2000, nr 4, s. 33.

⁵⁵ *Słownik języka...*, s. 886.

Z racji wpisanej w istotę kariery niepowtarzalności i różnorodności jest ona niewątpliwie kategorią, którą trudno jest zbadać i opisać naukowo. Pomimo tych ograniczeń możliwe jest jednak przedstawienie modeli jej przebiegu. Wyróżnić w tym kontekście można *kariery jedno- i wielowymiarowe*. Pierwsze z nich oznaczają odnoszenie sukcesów w określonym (jednym) obszarze aktywności zawodowej. W drugim przypadku zdobywanie coraz wyższej i bardziej uprzywilejowanej pozycji dotyczy kilku dziedzin. Model wielowymiarowy wymaga zdecydowanie większych nakładów pracy, czasu i środków finansowych i jest znacznie trudniejszy w realizacji niż pierwszy⁵⁶.

W innej klasyfikacji wyróżnia się trzy możliwe modele karier w jednym obszarze aktywności. Kariera przebiegająca *równomiernie* oznacza, że zajmowanie kolejnych poziomów uprzywilejowania odbywa się stopniowo i w podobnych odstępach czasu. W karierze realizowanej *skokowo* przechodzenie z niższego szczebla na wyższy następuje niejednostajnie – zarówno w hierarchii, jak i w dystansach czasowych. Model *fluktuacyjny* zakłada, że na drodze do awansów występują okresy regresu, które wynikają m.in. z problemów zdrowotnych, osobistych, politycznych czy kompetencyjnych⁵⁷.

W świecie polityki, zwłaszcza wśród osób na eksponowanych stanowiskach państwowych, dominują kariery jednowymiarowe w trzech wymienionych wyżej typach: równomiernym, skokowym i fluktuacyjnym. W stabilnych i niepodlegających gwałtownym zmianom układach politycznych szczególnie eksponowanym modelem kariery powinien być ten oparty na systematycznym i konsekwentnym działaniu umożliwiającym osiąganie kolejnych sukcesów: awansów, nominacji czy zwiększenie popularności i prestiżu w swoim środowisku.

Istnieje szereg okoliczności, które mogą zaważyć na rozwoju kariery politycznej. Podzielić je można na obiektywne i subiektywne, a więc odpowiednio niezależne i zależne od starań danej osoby. Do pierwszej grupy determinantów zaliczyć należy m.in. koniunkturę polityczną, działania konkurencji, decyzje innych osób, koleje losu, traf i przypadek (znalezienie się we właściwym miejscu i czasie), a także kondycję fizyczną i stan zdrowia. Czynniki subiektywne związane są z działaniami i procesami myślowymi, umożliwiającymi odniesienie sukcesu własnymi siłami: przejawianiem aspiracji (politycznych), formułowaniem celów cząstkowych i ostatecznych, konstruowaniem mniej lub bardziej dalekosiężnych planów, określaniem strategii i taktyki oraz zaangażowaniem i skutecznością w ich ostatecznej realizacji⁵⁸.

Elementem wpływającym na przebieg kariery politycznej może okazać się także bezpośrednia lub pośrednia styczność danej osoby z aferą oraz odegranie w niej pewnej roli. Jeśli osoba ta występuje w niej w charakterze posądzanego, a zarzuty zostaną potwierdzone, skutkiem może być zakończenie lub spowolnienie kariery politycznej. Możliwe jest również przeniesienie kariery w obręb innej struktury –

⁵⁶ J. Jura, *op. cit.*, s. 33.

⁵⁷ *Ibidem*, s. 34.

⁵⁸ M. Kozerski, *Mentorzy a kariera polityczna. Przykłady z historii Niemiec przed- i powojennych*, [w:] *Zagadnienia polityki wewnętrznej*, red. K. Gelles, „Niemcoznawstwo” 26, Wrocław 2018, s. 13.

na równorzędne bądź niższe względem poprzedniego stanowisko. Istotne w tym przypadku jest „schowanie” aferzysty, a tym samym wykazanie przed opinią publiczną, że poniósł on mniej lub bardziej surowe konsekwencje swego postępowania. Jego kariera z rytmu równomiernego może tym samym przejść w tryb skokowy lub fluktuacyjny bądź zostać całkowicie zatrzymana. Możliwe są również inne rozstrzygnięcia: wyjście z opresji obronną ręką i dalsze sprawowanie funkcji, a nawet skorzystanie na aferze i wiążącym się z nią rozgłosie.

Odwrotna sytuacja wystąpi wtedy, gdy dana osoba, z racji posiadanych koneksji lub przypisywanych jej kompetencji, zajmie stanowisko uwikłanego w aferę. Dotąd mogła ona występować w roli posądzającego, śledzić rozwój sprawy jako „widz” lub zachować wobec niej dystans. Niezależnie od przejawianych wcześniej postaw wzrost rangi związany jest ze skandalem, który wynosi ją na wyższy poziom uprzywilejowania i staje się siłą napędową jej kariery. Ta ulega przyspieszeniu, przechodząc z racji szybkiego i niespodziewanego awansu w tryb skokowy. Może to być osoba, której droga zawodowa rozwijała się równomiernie – małymi krokami wykonywanymi w jednostajnym tempie. W ten sposób systematycznie wspinała się na kolejne szczeble w hierarchii politycznej w obrębie swojej struktury (partii czy administracji rządowej).

Wzrostu pozycji w wyniku afery (lub bez względu na nią) może dostąpić także inny kandydat. Ekspozowane stanowiska państwowe czy funkcje polityczne obejmują niekiedy ludzie z zewnątrz, którzy aktywizowali się w innych dziedzinach czy obszarach zawodowych. Ich kariera w polityce przebiegała z pominięciem pewnych etapów indywidualnego rozwoju we właściwych strukturach, np. w organizacji partyjnej, a „transfer” polityczny mógł odbyć się w niedalekiej przeszłości wraz z uzyskaniem członkostwa w danym ugrupowaniu lub nastąpić w związku z propozycją objęcia zwolnionej po aferzyście posady.

Osoba, która w szybszym tempie i z powodzeniem realizuje karierę w nowym dla niej środowisku politycznym, w niemieckiej literaturze politologicznej określana jest mianem *politischer Seiteneinsteiger*⁵⁹. Jego atutem na nowym stanowisku jest przeważnie wiedza ekspercka, opinia człowieka sukcesu w swojej branży oraz doświadczenie wyniesione z poprzednich miejsc pracy. Uzyskaniu przez niego uprzywilejowanej pozycji sprzyja wiara decydentów w jego kompetencje i ukryty

---

⁵⁹ W literaturze przedmiotu obok pojęcia „Seiteneinsteiger” występuje także bliskie mu określenie „Quereinsteiger”. W znaczeniu tych słów kryją się jednak nieco odmienne modele kariery. Zob. *Quereinsteiger, Seiteneinsteiger, Direkteinsteiger – was die Unterschiede sind und wie Du den Überblick behältst*, 27 II 2020, <https://www.quereinstieg-lehrer.com/quereinsteiger-seiteneinsteiger-unterschied/> (31 XII 2020). Wejście do świata polityki w obu przypadkach warunkowane jest wystąpieniem pewnych okoliczności. Chodzi o sytuację, kiedy rząd, partia czy inna organizacja polityczna potrzebuje nowych twarzy, specjalistów w danej dziedzinie, osób cieszących się zaufaniem, medialnych lub mogących w inny sposób ocieplić ich wizerunek albo usprawnić ich działanie. Quereinsteiger będzie postacią, która nie biorąc dotychczas udziału w polityce, wykazuje się jej znajomością lub/i miała z nią co najmniej pośredni związek. Seiteneinsteiger wstępuje do niej jako nowicjusz, uprzednio był bowiem ściśle związany ze swoją dziedziną zawodową. Jednak – upraszczając i uogólniając – oba pojęcia można stosować wymiennie. Zob. J. Dittberner, „Sind die Parteien noch zu retten?“. *Die Deutschen Parteien: Entwicklungen, Defizite und Reformmodelle*, Berlin 2004, s. 124.

talent polityczny oraz przekonanie, że w nowej roli będzie użyteczny, wartościowy czy wręcz niezbędny⁶⁰.

Przebieg skandalu

Afery polityczne przebiegają z reguły podobnie. Ciąg zdarzeń mieści się zazwyczaj w określonym schemacie, zawierającym pewne powtarzające się elementy. Na niektórych etapach proces ten może dokonywać się jednak w kilku opcjonalnych kierunkach. Powyższe założenia uwzględniła koncepcja rozwoju skandalu zaproponowana przez niemieckiego politologa i medioznawcę Hansa Mathiasa Kepplingera. W jego ujęciu działania poszczególnych aktorów oraz wydarzenia, w których uczestniczą, zachodzą w następujący sposób:

1) informator poznaje niewłaściwy stan rzeczy, podejrzewa naruszenie norm lub zmyśla wystąpienie nieprawidłowości;

2) skutek ujawnienia w środkach masowego przekazu nielegalnych działań dochodzi do wybuchu skandalu. Wokół sprawy powstaje tzw. medialny szum, a odpowiednio nagłośniona, wzbudza zainteresowanie i sensację wśród „widzów”. Karygodny czyn wywołuje coraz większe negatywne emocje: powszechne oburzenie i zgorznienie, a postępowanie domniemanego winowajcy zostaje publicznie potępione.

Zdaniem badacza afera może przebiegać odtąd w kilku kierunkach:

3 a) braku dalszej reakcji lub uznania zarzutów za bezpodstawne. Sprawa na tym etapie zostaje zakończona;

3 b) skandal rozwija się, nabierając tempa. Czyn uznany za naruszenie przyjętych norm jest w dalszym ciągu piętnowany. Powszechna krytyka nie zostaje jednoznacznie odrzucona przez oskarżonego i nie spotyka się z jego wyraźną odpowiedzią. W tym przypadku konsekwencją afery może być: ustąpienie ze stanowiska posądzanego o dokonanie występku, zmiana przepisów, wykluczająca popełnienie podobnych błędów w przyszłości czy złożenie przeprosin lub/i naprawienie szkody przez winnego;

3 c) sprawa przeradza się w konflikt. Strona oskarżająca i oskarżana wdają się w wymianę zdań na temat faktycznego stanu rzeczy. Prowadzonej w sposób emocjonalny i na „oczach widzów” konfrontacji towarzyszą sprzeczna ocena sytuacji, wzajemne zarzuty i pretensje. Możliwe scenariusze zakończenia skandalu to: rozwiązanie konfliktu, jego kontynuowanie lub przeniesienie go na nowe pola rywalizacji⁶¹.

Swoją koncepcją Kepplinger dowodzi, że cechy skandali politycznych należy uznać za powtarzalne, a ich konstrukcję – mimo wykazywanej złożoności – za względnie stałą. Można jednak pójść o krok dalej i założyć, że zdarzenia te

⁶⁰ Por. R. Lorenz, M. Micus, *Politische Seiteneinsteiger – Exoten in Parteien, Parlamenten, Ministerien*, [w:] *Seiteneinsteiger. Unkonventionelle Politiker-Karrieren in der Parteiendemokratie*, red. R. Lorenz, M. Micus, Wiesbaden 2009, s. 12–13.

⁶¹ H.M. Kepplinger, *Alltägliche...*, s. 86.

przebiegają w dających się wyodrębnić etapach. Na „cykle życia” zagadnień poddawanych ocenie opinii publicznej w swojej teorii zwrócił uwagę niemiecki socjolog Niklas Luhmann. Na jej podstawie można prześledzić także rozwój skandalu politycznego.

W *fazie utajonej* dochodzi do podjęcia nielegalnego i sprzecznego z obowiązującymi normami działania. Czyn ten znany jest wówczas tylko nielicznym wtajemniczonym w sprawę osobom. Na tym etapie nie można osądzić, czy zostanie ona ujawniona i nabierze cech medialnego skandalu. W wielu przypadkach afery pozostaje niezauważona przez dłuższy czas lub nie wychodzi w ogóle poza wczesne stadium rozwoju⁶².

Pchnięcie sprawy naprzód i jej nagłośnienie odbywa się dzięki osobom, które Luhmann nazywa „odważnymi ludźmi”. Poinformowanie o zdarzeniu mediów, doprowadzenie do upublicznienia informacji o nim oraz skierowanie uwagi elit politycznych na występek sprawia, że afery wchodzi w *fazę przełomu*. Jej oznaką są pierwsze doniesienia medialne, w których formułowane są wstępne zarzuty pod adresem oskarżonych⁶³.

Przejęcie skandalu do *etapu popularności* warunkowane jest wystąpieniem trzech okoliczności. Pierwszą z nich jest zabranie głosu przez osoby podejrzane o podjęcie nielegalnych działań. *Broniąc się*, odpowiadają na sformułowane wobec nich zarzuty oraz przedstawiają dowody i argumenty mające świadczyć o ich niewinności. Jeśli oskarżający ponawiają ataki i podtrzymują krytykę, między przeciwnikami dochodzi do otwartego sporu. Drugą okolicznością jest wytworzenie się wokół sprawy atmosfery powszechnego oburzenia, wynikającej z ciężaru dowodów stawianych oskarżonym oraz nierzadko brutalnej konfrontacji skonfliktowanych stron⁶⁴. Przejawem osiągnięcia przez skandal *popularności* jest również uznanie go za stały element przekazu mediów. Informują one zatem na bieżąco o rozwoju sprawy, o nowych faktach i okolicznościach, wychodząc tym samym naprzeciw oczekiwaniom żądnych sensacji czytelników, słuchaczy czy widzów.

Afery wchodzi w *fazę kulminacyjną*, gdy zainteresowanie opinii publicznej danym zagadnieniem sięga zenitu. Zwiększa się wówczas medialny i społeczny nacisk na wyjaśnienie sprawy. Głośniejsze na tym etapie stają się również wezwania do złożenia przez oskarżonych dymisji z zajmowanych stanowisk. Ci stawiają z reguły opór, zapewniając nadal o swojej niewinności, a niekiedy przedstawiając nowe dowody świadczące o ich prawdomówności.

Trudno oczekiwać, aby afery polityczne – nawet najbardziej kontrowersyjna – wzbudzała niesłabnące zaciekawienie mediów. Jest rzeczą zrozumiałą, że po jej skomentowaniu, szerokim omówieniu oraz wydaniu ocen i opinii nadchodzi czas

---

⁶² H. Berens, *Prozesse der Thematisierung in publizistischen Konflikten. Ereignismanagement, Medienresonanz und Mobilisierung der Öffentlichkeit am Beispiel von Castor und Brent Spar*, Wiesbaden 2001, s. 27.

⁶³ Zob. N. Luhmann, *Politische Planung: Aufsätze zur Soziologie von Politik und Verwaltung*, Opladen 1971, s. 18.

⁶⁴ *Skandale im Vergleich*, 6 V 2005, http://www.phil.uni-passau.de/politik/_ss05/wanninger/medien-skandale/Seminarunterlagen_6_5_05.pdf (21 XII 2015).